

فرزندان در منطقه‌ی هوایی شهید بابایی اصفهان

دکتر سید احمد احمدی
 نوشته: جواد بوربور

والدین بیش از هر فرد دیگری دلوپس رفتار فرزندان خود هستند و انتظار دارند که آنان رفتار مناسب داشته باشند. وقتی والدین شاهد رفتار نامناسبی از فرزندانشان باشند به سرزنش خود می‌پردازند و تصور می‌کنند که شاید در تربیت فرزند خود قصوری داشته‌اند.

آموزش والدین یکی از راه‌هایی است که به آنان روش برخورد با فرزندان را یاد می‌دهد و بر تغییر رفتار آنها نسبت به فرزندان تأثیر می‌گذارد. مقاله‌ای که پیش رو دارید بر حاصل یک تحقیق در زمینه آموزش والدین تهیه شده است و نشان می‌دهد که چگونه آموزش منظم به والدین می‌تواند بر رفتار مناسب آنها نسبت به فرزندان تأثیر بگذارد. در مقاله به سابقه تحقیق در مورد آموزش والدین اشاره گردیده و نتیجه گرفته شده که آموزش رفتاری والدین به طور متوسط باعث ۶۰ درصد کاهش در رفتارهای انحرافی گردیده است. از جمله اهداف این مقاله ارائه روش عملی برای آموزش خانواده و ارزشیابی برنامه آموزش خانواده بوده است. برای این

ارزشیابی پرسشنامه‌ای رفتاری تهیه شده که ۱۶ مشکل رفتاری را ارزیابی کرده است.

در پایان، نویسندگان محترم مقاله توصیه می‌کنند که کلاس‌های آموزش والدین به صورت منظم و با برنامه تشکیل شود و خود مدرسان آموزش والدین آموزش‌های لازم را ببینند و کلاس‌ها با تعداد کم تشکیل شود تا خانواده‌ها با تبادل نظر و بحث گروهی شیوه‌های برخورد با فرزندان را بهتر یاد بگیرند.

این مقاله را دکتر سید احمد احمدی عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان و آقای جواد بوربور تهیه کرده و در اختیار فصلنامه قرار داده‌اند که بدین وسیله از آنها قدردانی می‌شود.

فصلنامه»

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بررسی تأثیر آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به

فرزندان در منطقه موایی شهید بابایی اصفهان

نوشته: دکتر سید احمد احمدی، جواد بوربور

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

مقدمه

در گذشته معمولاً والدین خود را مسؤول اشکالات رفتاری فرزندان نمی‌دانستند و هر آنچه را در مورد آنان انجام می‌دادند صحیح می‌پنداشتند و هیچ‌گاه نمی‌پذیرفتند که اختلالات و رفتارهای غیر عادی کودکانشان به طرز تعلیم و تربیت خود آنها مرتبط است. اما امروزه والدین می‌خواهند بدانند که با رفتارهای نادرست احتمالی در مورد فرزندان خود چه کار کنند. آنان حتی مشتاق شناخت و به کار بستن روش‌های تربیتی و رفتار صحیح هستند. در حال حاضر والدین کم و بیش این آمادگی را پیدا کرده‌اند که نسبت به رفتارهای نادرست خود در زمینه رفتار با فرزندان تجدیدنظر کنند و رفتارهای ناپسندشان را در حد توان اصلاح نمایند.

به دلیل نقش و اهمیت مهم والدین در مشکلات رفتاری کودکان، یاد گرفتن شیوه‌های برخورد با فرزندان امری ضروری است. در این تحقیق تلاش شده است که تأثیر آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان مورد بررسی قرار گیرد. در این برنامه والدین آموزش می‌بینند که

تغییرات لازم را در رفتار خود به وجود آورند و در نتیجه باعث اصلاح رفتار کودک شوند.

سابقه تحقیق

مغرب زمین در نیمه اول قرن بیستم شاهد موارد موقفی از کاربرد روش‌های تغییر و اصلاح رفتار در کودکان بوده است. از جمله می‌توان به کوشش‌های زیگموند فروید (۱۹۰۰) در برطرف کردن ترس هانس کوچولو؛ مری کاور جونز (۱۹۲۴) در برطرف کردن ترس کودکان؛ اقدامات دُناپ (۱۹۳۲) در ترک عادت ناخن جویدن، کنترل شب ادراری توسط ماورر و ترک اعتیاد الککل توسط لیمپرو و گتلین (۱۹۵۰) اشاره کرد (۱).

بنا به گزارش هاجکینسون (۱۹۹۱) در طول دهه ۱۹۶۰ متخصصان رفتار درمانی توصیه کردند که والدین آموزش ببینند و اصول رفتار را در مورد مشکلات رفتاری فرزندان خود به کار ببرند. از آن زمان تاکنون کاربرد آموزش رفتاری به والدین حوزه‌ای وسیع از مشکلات را در برگرفته است. در سال‌های اخیر به طور موقفیت‌آمیزی از آموزش رفتاری والدین برای اصلاح رفتارهای ضد اجتماعی کودکان استفاده شده است (۲).

در مطالعه‌ای که به وسیله پیترسون (۱۹۷۴) انجام شد، از آموزش رفتاری والدین برای والدین ۲۵ پسر پرخاشگر استفاده گردید. نتیجه این گزارش نشان داد که آموزش رفتاری والدین به طور متوسط موجب ۶۰ درصد کاهش در رفتارهای انحرافی در ۷۵ درصد نمونه شد.

گیل در یکی از مطالعاتی که درباره خانواده‌های بد رفتار به عمل آورد، چنین نتیجه گرفت که فشار فقر با بد رفتاری نیست به کودک ارتباط دارد. همچنین تعداد زیاد افراد خانواده، درآمد کم، سطح سواد پایین، بیکاری و زندگی در محله‌های فقیرنشین با بد رفتاری یا کودکان پیوند دارد. با وجود این، تمامی خانواده‌های بی‌بضاعت با کودکان خود بد رفتاری نمی‌کنند. دیگر آن‌که بد رفتاری با کودکان در خانواده‌هایی که بی‌بضاعت نیستند نیز دیده می‌شود (۳).

در زمینه آموزش خانواده، در کشورهای دیگر - از جمله آمریکا و انگلستان - مطالعات وسیعی صورت گرفته است؛ اما در ایران آموزش خانواده چندان متداول نبوده و پژوهش‌های انجام شده در این زمینه بسیار اندک است و تنها یک مورد به تأثیر آموزش مادران بر کاهش مشکلات رفتاری کودکان پرداخته است.

در یک پژوهش به منظور پیش‌گیری و کاهش مشکلات رفتاری دانش‌آموزان ابتدایی، ۵۵ نفر از مادران این دانش‌آموزان به دو گروه تقسیم شدند و طی ده جلسه آموزش ویژه‌ای را عمدتاً بر مبنای نظریات پیترسون در زمینه آموزش والدین دریافت کردند. نتیجه این گزارش نشان داد که جلسات در اصلاح رفتار کودکان مؤثر بوده است (۴).

اهداف تحقیق

اهداف این تحقیق عبارت است از:

- ارائه روش عملی برای آموزش خانواده؛
- آشنایی والدین با شیوه‌های برخورد صحیح با فرزندان؛
- کمک به والدین برای اصلاح رفتار خود؛
- ارزشیابی برنامه آموزش خانواده؛
- نشان دادن اهمیت آموزش والدین؛
- کمک به انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران در تهیه برنامه‌های دقیق در زمینه آموزش خانواده.

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های مورد بررسی در این تحقیق عبارت بودند از:

- ۱- آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان تأثیر دارد.
- ۲- تأثیر آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان، در پدران و مادران متفاوت است.

طرح تحقیق

در این تحقیق از طرح تحقیقی پیش آزمون - پس آزمون با گروه گواه استفاده شده که به صورت زیر است.

گروه	انتخاب تصادفی	پیش آزمون	متغیر مستقل	پس آزمون
آزمایش	R	T ₁	X	T ₃
گواه	R	T ₂	-	T ₄

آزمودنی‌های این پژوهش به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب گردید؛ به این صورت که ابتدا به بلوک‌های موجود در منطقه هوایی شهید بابایی اصفهان شماره داده شد و سپس با استفاده از جدول اعداد تصادفی، بلوک‌ها انتخاب و خانواده‌هایی که فاقد دانش آموز ابتدایی

بودند، کسر شدند. در نهایت، با استفاده از جدول اعداد تصادفی تعداد ۶۴ نفر از والدین، متناسب با حجم جمعیت بلوک‌ها، انتخاب شدند.

جدول شمارهٔ ۱- توزیع گروه نمونه به تفکیک جنسیت

جمع کل	مرد	زن	جنسیت تعداد
۶۴	۳۰	۳۴	تعداد
۱۰۰	۴۷	۵۳	درصد

از گروه نمونه با استفاده از قرعه‌کشی، ۱۷ زن و ۱۵ مرد برای گروه آزمایش انتخاب شدند. گروه آزمایش هفته‌ای دو روز و روزی یک ساعت به مدت ۸ جلسه در کلاس‌های آموزش والدین شرکت کردند؛ یک ماه بعد از پایان کلاس پس از آزمون در مورد هر دو گروه به طور هم‌زمان انجام شد.

ابزار تحقیق

چون پرسشنامهٔ مدونی در بخش رفتار والدین موجود نبود، پرسشنامهٔ رفتاری برای سنجش رفتار والدین در پیش آزمون و پس آزمون تهیه شد. پرسشنامه شامل دو قسمت بود:

- ۱- سؤال‌هایی که متغیرهای جنسیت، سطح تحصیلات، سن، تعداد فرزندان، شغل، سطح درآمد، میزان مطالعه و نوع کتاب‌ها و مجله‌های مورد مطالعهٔ والدین را مشخص می‌کرد.
 - ۲- سؤال‌هایی که مشخص‌کنندهٔ رفتار والدین در مورد مشکلات فرزندان بود.
- این قسمت ۱۶ مشکل و هر مشکل ۷ شیوهٔ برخورد را ارزیابی می‌کرد؛ یعنی در مجموع ۱۱۲ شیوهٔ برخورد را می‌سنجید.
- مثال: مشکل اول - کودک با برادر و خواهر خود دعوا می‌کند.

خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	شیوه‌های برخورد والدین
					۱- آن‌را یک امر طبیعی دانسته نسبت به آن حساسیت نشان نمی‌دهم
					۲- با توبیخ و سرزنش او را از دعوا کردن باز می‌دارم
					۳- علت دعوا کردن او را جویا می‌شوم
					۴- با نگاهی خشم‌آلود به او تذکر می‌دهم
					۵- او را با نصیحت از دعوا کردن باز می‌دارم
					۶- او را با تهدید از دعوا کردن باز می‌دارم
					۷- روش همکاری با بکدیگر را به او یاد می‌دهم

پاسخ‌ها دارای طیف خیلی کم، کم، تا حدودی، زیاد و خیلی زیاد (طیف لیکرت) بود. مجموعه این پاسخ‌ها نوع رفتار والدین را در برخورد با مشکلات رفتاری کودکان مشخص می‌کرد.

برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش دو نیمه کردن استفاده شد و ضریب پایایی پرسشنامه ۹۲ درصد برآورد گردید. روایی پرسشنامه نیز از طریق کسب نظرات افراد متخصص، استاد راهنما و استاد مشاور و متخصصان مربوط تأیید شد؛ روایی صورت پرسشنامه با اجرای محدود و اصلاح کلمه‌ها و جمله‌های نامفهوم به دست آمد.

نمره‌گذاری

نمره‌گذاری پرسشنامه‌ها بدین صورت بود که در پاسخ‌هایی که جنبه مثبت داشت به درجه خیلی کم نمره ۱، درجه کم نمره ۲، درجه متوسط نمره ۳، درجه زیاد نمره ۴ و درجه خیلی زیاد نمره ۵ داده شد و در پاسخ‌هایی که جنبه منفی داشت، برعکس، به درجه خیلی کم نمره ۵، درجه کم نمره ۴، درجه متوسط نمره ۳، درجه زیاد نمره ۲ و درجه خیلی زیاد نمره ۱ داده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش در دو سطح توصیفی و استنباطی صورت گرفت. در

سطح توصیفی با استفاده از مشخصه‌های آماری نظیر میانگین و انحراف معیار به توصیف داده‌ها پرداخته و در سطح استنباطی به منظور آزمون فرضیه‌های تحقیق از آزمون T استفاده شد.

نتایج تحقیق

فرضیه اول تحقیق این بود که آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان تأثیر دارد. جدول شماره ۲ نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲- نتایج گروه‌های آزمایش و گواه در مورد تأثیر آموزش والدین

گروه	والدین	تعداد	نوع آزمون	میانگین	انحراف معیار	T وابسته
آزمایش	پدر	۱۵	پیش آزمون	۳۵۳/۸۷	۳۰/۹	۶/۱۲*
		۱۵	پس آزمون	۴۲۸/۲۷	۴۶/۸	
	مادر	۱۷	پیش آزمون	۳۶۵/۳۳	۳۸/۱۶	۴/۷۷*
		۱۷	پس آزمون	۴۳۹/۵۰	۴۵	
گواه	پدر	۱۵	پیش آزمون	۳۷۱	۲۹/۳۸	۱/۱۰
		۱۵	پس آزمون	۳۷۹/۸	۳۶/۵۳	
	مادر	۱۷	پیش آزمون	۳۶۹/۷۶	۳۸/۵۵	۰/۲۴
		۱۷	پس آزمون	۳۷۳/۵۲	۴۵/۰۲	

d.f = ۱۴ پدران

d.f = ۱۶ مادران

* P < ۰/۰۵

همان‌گونه که در جدول شماره ۲ آمده است، میانگین گروه آزمایش پدران در پیش آزمون ۳۵۳/۸۷ و در پس آزمون ۴۲۸/۲۷ و T به دست آمده برابر با ۶/۱۲ است که از T جدول در سطح $\alpha = ۰/۰۵$ بزرگ‌تر است و نشان می‌دهد که تفاوت مشاهده شده بین میانگین‌های گروه

آزمایش پدران در پیش آزمون از لحاظ آماری معنی دار است.

میانگین گروه آزمایش مادران در پیش آزمون $365/33$ و در پس آزمون $439/50$ و T به دست آمده برابر $4/77$ است که از T جدول در سطح $\alpha = 0/05$ بزرگ تر است و نشان می دهد که تفاوت مشاهده شده بین میانگین های گروه آزمایش مادران نیز در پیش آزمون و پس از آزمون از لحاظ آماری معنی دار است.

میانگین گروه گواه پدران در پیش آزمون 371 و در پس آزمون $379/8$ و T مشاهده شده برابر با $1/10$ است که در مقایسه با T جدول در سطح $\alpha = 0/05$ کوچک تر است و نشان می دهد که تفاوت مشاهده شده بین میانگین های گروه گواه پدران در پیش آزمون و پس از آزمون از لحاظ آماری معنی دار نیست.

میانگین گروه گواه مادران در پیش آزمون $369/76$ و در پس آزمون $373/52$ و T مشاهده شده برابر با $0/24$ است که در مقایسه با T جدول در سطح $\alpha = 0/05$ کوچک تر است و نشان می دهد که تفاوت مشاهده شده بین میانگین های گروه گواه مادران نیز در پیش آزمون و پس از آزمون از لحاظ آماری معنی دار نیست.

بنابراین آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان تأثیر داشته و فرضیه اول تأیید می شود.

فرضیه دوم تحقیق این بود که تأثیر آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان، در پدران و مادران متفاوت است.

جدول شماره ۳ نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می دهد.

جدول شماره ۳- مقایسه میانگین دو گروه پدران و مادران در آموزش خانواده

T	انحراف معیار	تفاضل میانگین	تعداد	گروه آزمایش
0/24	3/05	0/55	15	پدران
	4/07	0/23	17	مادران

d.f = 30

$P < 0/05$

بر اساس نتایج جدول شماره ۳ میانگین تفاضل نمرات پس آزمون از پیش آزمون در گروه آزمایش پدران $0/55$ و در مادران 23 و T به دست آمده برابر با $0/24$ است که از T جدول در سطح $\alpha = 0/05$ کوچک تر است و نشان می دهد که تفاوت مشاهده شده بین میانگین پدران و مادران از لحاظ آماری معنی دار نیست.

بنابراین آموزش خانواده بر تغییر رفتار والدین نسبت به فرزندان، در پدران و مادران تفاوتی ندارد و فرضیه دوم تحقیق مبنی بر متفاوت بودن تأثیر آموزش والدین در تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان رد شد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های تحقیق نشان داد که آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان تأثیر دارد. این نتیجه با یافته‌های کلاتری و همکاران که آموزش مادران را بر پیش‌گیری و کاهش مشکلات رفتاری دانش‌آموزان ابتدایی مؤثر دانسته‌اند، تطابق دارد. همچنین بر نتایج تحقیقی که با عنوان "آموزش خانواده" در ناحیه ۲ آموزش و پرورش اصفهان توسط شورای بررسی مسائل تربیتی و انجمن اولیاء و مربیان (۱۳۷۰) انجام گرفته و مفید بودن جلسات آموزش والدین را نشان داده است صحه می‌گذارد.

کلاتری به نقل از کازدین (۱۹۸۵) گفته است که نوع نامحدود آموزش والدین دارای آثار بهتری نسبت به نوع محدود آن است (۵). نتایج این تحقیق با اعتقادات کازدین هم‌سو نیست. در این تحقیق آموزش محدود والدین بر رفتار آنان تأثیر داشته است.

مشاهدات در ضمن جلسات آموزش نشان داد که هر چه از مدت کلاس می‌گذشت شرکت‌کنندگان مرد رغبت کمتری برای شرکت در کلاس از خود نشان می‌دادند. البته باید به محدودیت‌های امکانات نیز توجه داشت. همچنین با گفته‌های کلاتری که استقبال مادران را از کلاس‌های آموزش خانواده بسیار خوب دانسته هم‌سو بوده است.

احتمالاً مهم‌ترین دلیل استقبال مادران از کلاس آموزش والدین این است که مادران بیش از پدران با کودکان سروکار دارند و می‌خواهند راه و روش‌های صحیح برخورد با کودکان را یاد بگیرند تا بتوانند با کودکان خود برخورد مطلوب داشته باشند.

همچنین مشاهدات نشان داد که هر چه میزان سواد و درآمد والدین بیش‌تر بود، والدین تمایل کمتری برای شرکت در کلاس‌های آموزش والدین داشتند.

نتایج آزمون T نشان داد که تأثیر آموزش والدین بر تغییر رفتار آنان نسبت به فرزندان در پدران و مادران یکسان بود (جدول شماره ۳). این یافته‌ها با نتایج پیترسون (۱۹۷۴) که نشان داد همه خانواده‌ها به طور یکسانی از نتایج "آموزش رفتاری والدین" بهره‌مند نمی‌شوند، هم‌سو نیست. یکی از دلایل تأثیر یکسان آموزش والدین بر پدران و مادران ممکن است این باشد که هر دو گروه در یک کلاس شرکت داشته‌اند. اگر پدران و مادران در دو کلاس جداگانه آموزش می‌دیدند، احتمالاً تأثیر آموزش بر آنان یکسان نبود.

بررسی‌های تک‌تک سؤال‌های پرسشنامه نشان داد که با توجه به انحراف استانداردها، گروه آزمایش مادران از گروه آزمایش پدران منسجم‌تر عمل کرده است. این موضوع می‌تواند حاصل درگیری بیش‌تر مادران با مشکلات فرزندان و توجه و علاقه بیش‌تر آنان به آموزش والدین باشد.

توصیه‌های تحقیق

- کلاس‌های آموزش والدین به صورت منظم و با برنامه تشکیل شود تا تأثیر بیش‌تری داشته باشد.
- قبل از تشکیل کلاس، مدرسان کلاس‌های آموزش والدین آموزش‌های لازم را ببینند و با فنون ارتباط و تغییر رفتار آشنا شوند.
- برای پدران و مادران کلاس‌های جداگانه تشکیل شود تا والدین راحت‌تر بتوانند مطالب و مشکلات خود را بازگو کنند.
- مدرس منابع مطالعاتی مناسب را به والدین بدهد تا آنها اطلاعات خود را در مورد رفتار درست با اعضای خانواده بالا ببرند.
- خلاصه‌ای از مطالبی که توسط مدرس آموزش خانواده در کلاس تدریس می‌شود، تهیه و تکثیر شود و در اختیار والدین قرار گیرد تا با مطالعه آنها کلاس به صورت بحث‌گروهی اداره شود.
- انجمن اولیاء و مربیان که متولی اجرای آموزش خانواده است، عناوین تحقیقاتی را مشخص و اولویت‌بندی کند و با پیشنهاد آنها به مراکز تحقیقاتی در حدّ توان هزینه‌های تحقیقاتی را تقبل نماید.

- ۱- آموزش خانواده، ۱۳۷۰، کاری مشترک از شورای بررسی مسایل تربیتی و انجمن اولیاء مربیان اداره آموزش و پرورش اصفهان، ناحیه ۲
- ۲- بست، جان، روشهای تحقیق در علوم تربیتی و رفتاری، ترجمه حسن پاشاشریفی و نرگس طالقانی، ۱۳۷۱، انتشارات رشد، تهران
- ۳- بیگلر، حسن، ۱۳۷۴، بررسی میزان موفقیت و تأثیر کلاسهای آموزش خانواده در افزایش اطلاعات و آگاهیهای شرکت‌کنندگان در کلاس
- ۴- راهنمای آموزش و مشاوره خانواده ۷۳ - ۱۳۷۲ انتشارات انجمن اولیاء مربیان جمهوری اسلامی ایران، قم
 ۱. سیف، علی‌اکبر: تغییر رفتار و رفتار درمانی (نظریه‌ها و روش‌ها)، نشر دانا، تهران، ۱۳۷۳، ص ۶۵
 ۲. کلانتری، مهرداد: شناخت و درمان مشکلات رفتاری کودکان، انتشارات کنکاش، اصفهان، ۱۳۷۲
 ۳. نلسون، ریئاویکس و ایزرائیل، الناسی: اختلال‌های رفتاری کودکان، ترجمه محمدتقی منشی طوسی، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۷۲.
 ۴. کلانتری، مهرداد و همکاران: بهداشت روانی کودک و خانواده، انتشارات عروج، اصفهان، ۱۳۷۱.
۵. منبع شماره ۲.